

Kemal İnan

2.2.2012

TEKNOLOJİK İŞ(LEV)SİZLİK **KİTLE ÜRETİMİNDEN YARATICI TASARIMA**

EK

ÖZGÜRLÜK VE YARATICILIK

Kemal İnan

Sabancı Üniversitesi

20 Nisan 2009

Bugün anladığımız biçimi ile çağdaş eğitim , ana okulundan başlamak üzere meslek sahibi olma aşamasına uzanan bir süreci içermektedir. Bu süreç toplumsal gelişmenin gitgide daha da belirleyici bir ögesi olarak görülmektedir. Bu konuşmamda şu tezi savunacağım : eğitim sürecini birbirinden farklı, hatta birbirinin zıttı sayılabilecek iki ayrı model içinde açıkladıktan sonra bu modellerden *kollektif-ideolojik* olarak adlandırdığım ve 19. ve 20. yüzyıl koşullarında pratik geçerliliğini korumuş olan model 21. yüzyılda *bireyci-yaratıcı* olarak adlandırdığım diğer modele dönüşmektedir. Kanımca bu dönüşümün önem ve nedenlerini kavrayan toplumlar geleceğin müreffeh ve güçlü örneklerini oluşturacak , diğerleri içeriğini yitirmiş ideolojik kalıplara takılarak - daha moda terimle ezberlerini bozamayarak - zaman, güç ve refah kaybına neden olan politikaların esiri olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

- (1) Genelde eğitimin iki önemli ve farklı boyutu vardır. Bunlardan biri bireyin gelişmesine , yani kişiliğinin özgür bir ortamda biçimlenmesine ve böyle bir ortamda yaratıcılıkla toplumsal iletişim ve uyumu beraberce geliştirmesine katkıda bulunan boyuttur. Aslında *ideal* olarak istenen de bu boyuttur. Bu boyutu, *liberal* sözcüğünün ekonomik çağrışımlarını bir yana koyup özgürlük tarafına ağırlık veren *liberal eğitim* olarak adlandırabiliriz. Yukardaki tanım bağlamında liberal eğitim *bireyci-yaratıcı* modelin ardında yatan anlayışı içermektedir. İkinci boyut ise eğitilmiş olan bireyler ile üretken, başarılı , güçlü ve müreffeh bir toplum arasındaki ilişkide yatmaktadır. Eğer liberal eğitim ilkelerini, sefalet içinde savaştan yenik ve bitik dönen Rus askerlerine veya köylülerine ya da dünya ekonomik krizi ile birinci savaşın ağır tazminat yükümlülüğü içinde ezilen 1930'ların Alman işçi sınıfına anlatmak isteseydiniz hüsrana uğrardınız. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, birinci dünya savaşının başlaması ile ikinci dünya savaşının bittiği süre içinde liberal olarak adlandıracağımız ilkeler varlıklı burjuva sınıfının bir aldatmacası olarak tüm geçerliliğini ve prestijini – 1920'ler ile 1929 bunalımı arası liberal ekonomilerin geçici olarak başarılı olduğu istisna dönem dışında – yitirmişti.
- (2) Liberal veya *bireyci-yaratıcı* olarak adlandırdığımız eğitim modelinin genelde *kollektif-ideolojik* model karşısında bir zenginler klübü fantezisini aşamadığı ve yenik düştüğü 19. ve 20. yüzyılın bir olgusudur. Üstelik *kollektif-ideolojik* eğitim modeli hem sağda (etnik veya dinsel milliyetçi toplumlarda) hem de solda (Marksist – sosyalist toplumlarda) hem de sağ veya sol oldukları sürekli münakaşa konusu olan anti-empyrialist üçüncü dünya toplumlarında belirleyici olmuştur. Liberal modelin çok sınırlı bir biçimde başarılı olduğu toplumlar başta anglo-sakson geleneğine sahip olanlar üzere liberal kapitalist toplumlardır. Bu toplumdaki etnik

milliyetçilik, ırkçılık ve sömürgeci üstünlük taslama gibi özelliklerin de daha sinsi bir kollektif- milliyetçi içeriğin eğitime egemen olduğunu görüyoruz.

- (3) Salt *etik* açısından bakıldığında *bireyci-yaratıcı* eğitim modelinin - toplumsal sorumluluk , insan hakları gibi konular yeterince işlendiği sürece - *kollektif-ideolojik* modele olan üstünlüğü rahatlıkla savunulabilir. Ama bu bakış açısının yeterli olmadığı ve eksik olduğu görüşündeyim. Zaten aşağıda da açıkladığım gibi 19. ve 20. yüzyıldaki gözlemlerimiz de bu yetersizliği kanıtlamaktadır.
- (4) Bir toplumun refahını ve bu refahı sürekli kılan gücünü iki kavram üzerinden inceleyebiliriz : ekonomi ve güvenlik. Diğer bir deyişle toplumun üretimini ve dış güvenliğini sağlayan kurumlar söz konusu gücün belirleyicileridir. Bu açıdan bakıldığında eğitimin özü ekonomik ve güvenlik kurumlarının insan gücü gereksinimini ne ölçüde karşıladığıdır. Dikkat edilirse bu toplumsal kıstas eğitilen bireyin mutluluğu veya özgürlüğü veya yaratıcılığı ile otomatik bir ilişki içinde değildir. Daha açık bir deyişle özellikle 20. yüzyılda Fordism olarak adlandırılan kitle üretim yöntemleri çok sayıda emekçiyi topraktan kopararak ve onlara kollektif çalışmanın gerektirdiği ve bireye ezici zaman kısıtları altında uyum sağlatan, yani bir açıdan bireyin düşünmesini ve inisiyatif kullanmasını engelleyerek onu robotlaştıran bir eğitim modelini gerektirmektedir. Aynı eğitim sistemi güvenlik açısından da toplumsal çıkarlar uğruna – gerçekte çoğu kez toplumun ayrıcalıklı sınıflarının çıkarları uğruna – bireylerin en değerli varlıklarını, yani hayatlarını, seve seva feda etmelerini gerektirmektedir. *Kollektif-ideolojik* eğitim sistemi bu ikinci kısıtı ilkokuldan itibaren aşılana etnik veya dinsel milliyetçi, sosyalist-komünist veya üçüncü dünya antiemperyalist-milliyetçiliği gibi soyutlamalara bağlı semboller ile sağlar. Bayrak, marşlar veya aynı amaca yönelik ritüeller ; ulusalçı, milliyetçi, dinsel, sosyalist veya benzeri edebiyat, sanat yapıtları ve mitlerle örülmüş bir eğitim söz konusu sembollerin eğitimde aldığı somut biçimlerdir. Böyle bir eğitimden geçmiş bireyler üretim ve askerlik yaşamının gerektirdiği kısıtların gerektirdiği ön disiplin ve anlayışa sahip olur. **Özetlersem ekonomide özellikle imalat sektörünün gerektirdiği üretim disiplini ile güvenliğin gerektirdiği koşulsuz ve sınırsız sadakat kısıtlarına göre biçimlenmiş kollektif-ideolojik eğitim, toplumun sanayi işçisi ve asker insan gücünü karşılamaktadır¹. Bunun karşıtı olan bireysel-yaratıcı eğitim modeli olsa olsa toplumun tepesindeki yönetici seçkinlerin eğitiminde rol oynamış ve bu nedenle genel geçerliliği düşük kalmıştır.**
- (5) 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçerken ne değişmiş veya değişmektedir ? Çok kısaca özetlemek gerekirse teknolojinin daha da açık bir biçimde elektronik teknolojisine dayalı olan bilişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar 20. yüzyılın ilk yarısını belirleyen ve kitle üretimini olanaklı kılan mekanik otomasyonu aşama aşama zihinsel otomasyona doğru taşımaktadır. Bu olgu, ekonomiyi kökünden etkileyen radikal bir gelişmedir. Sonuç : aynı geçen asrın sonundan itibaren tarım sektöründen imalat sektörüne, yani köylülükten sanayi işçiliğine geçiş gibi imalat sektöründen hizmetler sektörüne , yani mavi yakalı işçilikten görece daha eğitilmiş beyaz yakalı şehirliliğe geçiş belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir. Ancak bu dönüşüm bir ulus sınırı içinde kalmamakta ve yeni bir küreselleşme dinamiği içinde sınır ötesine taşmaktadır.
- (6) Ulus devletler ikili bir ekonomik yapı ile karşı karşıya kalmaktadır. İmalat sektörü bu ikili yapı içinde (i) katma değeri yüksek, uluslararası ortaklıkları güçlü ve küreselleşme dinamiğinin olanaklarını kullanan ; (ii) genellikle katma değerlerin üretim değil tasarım aşamasında belirlendiği, ileri teknolojiye sahip ve bu açıdan katma değerlerin büyük bölümünü oluşturan gerçek üreticilerin oldukça yüksek eğitilmiş ve yaratıcılık boyutu yüksek mühendis/bilim adamı/sanatçı/yönetici elemanlardan oluşan ; (iii) genellikle tasarım maliyeti birim üretim maliyetinin çok üstünde ve bu nedenle de çoğalan getiri (*increasing returns*) özelliğine sahip ve dolayısıyla da küresel üretim

¹ Bu konuda milliyetçilik ile endüstri toplumunun eğitimi arasındaki görünmez ilişkiyi yönünü vurgulayan uyumu ilk kez inandırıcı olarak açıklayan bir yapıt için bkz. **Nations and Nationalism** , *Ernest Gellner*.

ölçeğinde mal veya hizmet üreten bir *high-tech* imalat sektörü ile ; geleneksel, sıradan teknolojileri içeren ve katma değeri düşük ve gitgide küçülen bir imalat sektörü. Gitgide büyüyen hizmetler sektörünün yerel boyutta olsa bile ne ölçüde iş alanı oluşturduğu ve zenginlik yarattığı yukarda sözünü ettiğim ileri teknolojileri üreten küresel sektör ile ilişkisine ve özellikle de yeni teknolojileri ve bu teknolojilerin doğurduğu yeni fikirleri kullanma becerilerine bağlıdır. Ekonominin bu ikili yapısı toplumlarda üretkenliğe bağlı gelir farklılıklarına yol açmaktadır. Bu gelir farklılıkları özellikle kapitalizmin daralma dönemlerinde toplumsal adaletsizliklere ve sıkıntılara yol açmaktadır.

- (7) Uluslar bu ikili yapı içinde iki yanı uçurum olan bir bıçak sırtındadır. Eğer gelir farklılıkları ağır vergiler ile düzlenirse üretken sektörü oluşturan yaratıcı ve yüksek nitelikli iş gücü ve/veya şirketler vergilerin daha düşük olduğu başka ülkelere kaymaktadır. Eğer bu farklılıklara tümüyle göz yumulursa sosyal patlamalar toplum içinde kriminal bir sektörün doğmasına bile neden olabilir. Sağlıklı bir ekonomi yönetiminin sırrı gelir dağılımındaki farklılıkları belli bir sınır içinde tutarken özellikle yaratıcı ve yenilikçi boyutları kullanan gerekli insan gücünü hızla eğitmektir. Söz konusu insan gücü gerek ülke içindeki küresel sektörü besleyen üst nitelikli ve eğitilmiş bireylerden ve yine yeni teknolojilere ve bunun doğurduğu yenilikçi düşünceler açık yaratıcı hizmet sektörü kentlilerinden oluşacaktır. Bunun yanısıra gelişmiş ülkelerin en üst düzeyde eğitilmiş ve yaratıcı insan gücünü kendi ülkelerine çekmek için rekabet içinde olduğunu da unutmamak gerekir.
- (8) Ekonominin yanısıra ülkeler güvenliklerini düzenli, büyük ve gönüllü ordular ile değil üstün teknoloji üretme ve kullanma becerilerine sahip kurum ve insan gücü ile caydırıcılığı olan ve gerekirse profesyonelce terorist veya gerilla savaşını da yürütebilen bir ordu ile sağlayabilir. Gelişmiş bir toplumda insan canını salt ideolojik sadakatlara dayalı olarak ucuza kapamak etik dışı olduğu gibi ve bugünün teknolojik olanakları içinde gerçekçi de değildir. Kısaca ulusal güvenlik sorununun çağdaş çözümü küresel çapta bir ekonomik ve teknolojik gücün doğru biçimde örgütlenmesinde yatmaktadır. Bu da şimdiye kadar uygulanan koyu ideolojik eğitimin yerinin yaratıcı ve özgürleştirici bir model ile ikame edilmesini gerektirmektedir.
- (9) Yukarda iskeletini belirlemeye çalıştığım dinamiğin çizgileri içinde sonuçları şu biçimde özetleyebiliriz : 20. yüzyılda ulusların üretim ve güvenlik sorunlarının çözümü *kollektif-ideolojik* bir eğitim modelini gerektirirken 21 yüzyıl için gerekli insan gücü, verili ideolojik kalıplara sadık kollektif gruplar yerine gerek yerel gerek küresel boyutta mal ve hizmet üretme yeteneğine sahip yaratıcı ve özgür bireylerden oluşmalıdır. Bu bireyleri oluşturan eğitim sistemi de bir zamanlar yalnızca varlıklı sınıfların tekelinde olan liberal *bireyci-yaratıcı* eğitim modelidir.